ژن

لەناو گەلە جیاوازەکاندا

ژیانی کۆچەریی کورد

نووسینی: Amand v. Schweiger-Lerchenfeld
وەرگێڕانی لە ئەلمانییەوە بۆ سویدی: Egerius (1881)
لە سوێدییەوە بۆ کوردی: **هەندرێن**

لە بری هەڵوەستەی هەڵوێستێک:

لە زستانێکی بەفرپۆشی کۆڵانە کۆنەکانی ستۆکهۆڵمدا، لەمدیوی شووشەی پەنجەرەکەوە دیمەنی کتێبە بەرگ زەرد و کۆنینەکان، بۆ ژووری کتێبفرۆشە کۆنAntikvariat -، ەکە پەلکێشیان کردم. بەدەم ونبوون لەناو خەیاڵی نارنجی تابلۆ و کتێبەکانەوە، کە گیرفانی چکۆلەی من دەرەقەتی نرخەکانیان نەدەهات ، ژنە کتێبفرۆشەکە بە پرسیارێک بێداری کردمەوە: "گەر یارمەتیت ویست پێم بڵێ." پاش وێستێک، لەبەر ئاوێزان بوونی من بە کتێبەکان، دیار بوو حەزی کرد بزانێ کوێندەریم. بە دەم وەرامی منەوە، کتێبێکی زلی بەرگ قاوەیی پەڕ کۆنی گرتە دەست و دەستیکردە قسەکردن لەسەر تایبەتمەندی ژنی کوردەوە. بەلای ئەوەوە سەیر بوو، کە چۆن بە بەراورد لەگەڵ ژنی عەرەب، فارس و تورک، مێژووی ژنی کورد خاوەنی زۆر خاڵی پرشنگدارە، کەچی ئەمڕۆ لە سوید بابەتی "شەرەف" بە کوردەوە ناوبانگی پەیدا کرد. دواجار باسی کەسایەتی ژنانی دونیای ئیسلامی کرد و دیسان بەلایەوە پرسیار بوو، کە دەبوو لە سوێد ژنی کورد، بەو مێژووە تایبەتەی کە هەیەتی، بیتوانیبایە ئەو تایبەتیە مێژوویەی خۆی نمایش بکات. لێرەدا، جێگەی پرسیارە کە ئەمڕۆ، بە بەراورد لەگەڵ سەدەی نۆزدەدا، ناتەباییەکی سەرنجکێش لە دیدی رۆشنبیریانەی سوێد قووتدەبێتەوە: لەم ساڵانەی دواییدا ، دوای کوشتنی "فاتیمە"، چەمکی "شەرەف" لە مێدیایەکانی سوێد هاوواتای وێنەی کوردی بەرجەستە کردەوە، کەچی لە دەورانی سەدەی نۆزدەهەم، وێنەی ژنی کورد ، هەروەک لە وتاری ناوبراودا دەبینین، هاوواتای نموونەی ژنی هە ڵکەوتووی وێناندووە .

بەهەرحاڵ، نرخی کتێبەکە بە من قەرەبۆ نەدەبوو. بەڵام ئەو ژنە بە ڕەچەڵەک "لیتوانیە"، گووتی گەر ئەو وتارەی لەسەر ژنی کوردە، وریبگێري، بۆت کۆپی دەکەم، منیش وادەی ئەوەم پێدا. جێگەی سەرنجە کتێبی، "ژن لە ناو گەلە جیاوازەکاندا"، کە چە ند نووسەري ئە لماني نووسیویانە، وێڕای ولاتانی ئیسلامی، هەروا ژنی چەندان گەلی تری بەخۆیەوە گرتووە .

لێرەدا گرنگە بڵێم، ئەو کتێبە لە ساڵي 1881 کراوەتە سوێدي، کە لەگەڵ زمانی ئەمڕۆی سویدی زۆر جیاوازە، بۆیە وەرگێڕانەکەی هەم دواکەوت و، هەمیش مایەی سەر ئێشەیەکی زۆر بوو. هاوکاتیش ئەو دوو دەقە شیعرەی کە

سەرچاوەی نووسەرە، لە وتارەکەیدا، من ئازادانە بە کوردی شرۆڤەم کردوون، کە بوارم نەبوو بە دوای خودی دەقە کوردییەکاندا بگەڕێم.

هەروا بێتەوە، گرنگە ئاماژە بەوە بدەین، کە ئەمڕۆ ژنگەلێک بەناوی دەمڕاستی داکۆکی کەرانی ژنی کوردەوە، بە خۆ پیشاندانە بێتامەکانیان لە شەقامەکانی ستۆکهۆلم، دیاردەی "شەرەف" ئازاری ژنی کوردیان کردۆتە بازاڕی ماددی و ئیقامە وەرگرتنی خزم و حیزبە خێڵ ئاساییەکەیان. بۆیە ئەمڕۆ دەبێ کورد ئەوە بزانێ، کە لیستی پۆلیس و دائیرەی پەنابەران لە وڵاتی سوێد، پڕە لە ناوی ئەو ژنانەی کە گوایە لە کوردستان و سوێد، قوربانی هەڕەشەی کوشتنی "شەرەف"ن. دواجار، ئەو تەرزە بەناو فێمێنیستە تووتییەی کورد، لێرە سەرقاڵە بەوەی کە بە رۆژئاوە بڵێ، "کولتوری شەرەف"، بەرهەمی مێژووی کوردە. ئەوە نابێ مانای ئەوەبێ کە من لێرە بەشێک لەو جیهانبینییە سەقەتەی کورد بە دژی ژن فەرامۆش بکەم. بەڵام بەو شێوازە ساختەیە، ژنی کورد، وەک پیاوە رۆناکبیرە هاوڕێکەی، بە خۆ نامۆبوون و خنکانی لەناو دەسەڵاتی کولتوری باڵادەستی "نێوەند" center-، بە بەرجەستە کراوی پیادە دەکات.

بەهەمەحاڵ، ماوەتەوە بێژم، کورد لە رێگای بێگانەوە ئاشنای مێژووەکەی خۆی بووە، کەچی کوردگەلێک لە دیوە پرشنگدارەکانی مێژووەکەمان بێ بەرییە. ئەمڕۆ وەک چۆن رۆناکبیری پیاوی کورد، هەروەک "رۆئیا تەلوعی"ش لە دەقەکەی، " پەیڤی من و ئۆلیمپ دوگوژ" بە جوانی ئاماژە بەو تەرزە رۆناکبیرە دەکا، کە سەقاڵە بە گواستنەوە و ونبوون لەناو هزری دەرەکی، کە بانگەشە و خودی بونیاتی کەسایەتیەکەی لەگەل یەکتردا لێکدژن ، وەلێ ژنی ئەمڕۆی کورد، زۆرینەیان، لێرەدا ناکرێ چەند نموونەی ژنی کورد، کە بە بەراورد لەگەل زۆرینەی ژنە بەرژەوەندخواز و گەمەبازەکان لە کردە و نووسیندا لە یاد بکەین، وەک رۆناکبیرانی پیاو سەرقاڵن بە قسەی زلەوە، بازرگانی رۆشنبیریی و لاسایی و گواستنەوەی هزری فێمێنیزمی رۆژئاوایی، بەشێکە لەو ژنە بەناو خەباتکارانەی ژنی کورد، وەک وێنەی نووسەرە پیاوەکان، لەبەر مۆدەی زاراوەبازی رۆژگار، بێ ئاگان لە مێژووی ژنی کورد. من ئەو چەشنە رۆناکبیرە نێر و مێیە مۆدەخواز و بازاڕخوازە بە "مەلای خوتبەکار" و "مەلا ژن"ی ئاوقات ناودێر دەکەم. (بە دوای لێبووردنەوە، کە بۆ ساتێک سەرم گەرم دەکەم بەو پرسە ئالۆزەوە) . ئەوەی پێویستە بگووترێ، تا ژنی کورد، لەو پەتای لاسایی و گواستنەوەیە بە دوور بێت، هەروەک ئەم وتارە وەگێڕدراوە بەرجەستەی دەکاتەوە، دەکرێ بگەڕێتەوە ناو جەستەی مێژووی ژنی کورد، کە هەم بەردەوامی رۆحی خۆماڵی خۆیەتی و، هەمیش تژییە لە ئاسۆی پرشنگدار و پۆزەتیڤانە بۆ بنەمایەکی رەسەنی بزاڤی ژنی کورد. لێرەدا، بەرانبەر ئەو وێنە نالەبارەی کە ئاماژەم پێکرد، دەکرێ ئاماژە بە "لەیلا زانا"، بکەین، کە وەک میراتگرێک یان دیاردەی کۆنتێکستێکی کوردی ، وێنەی دەستە خوشکانی خۆی؛ مێژووی رۆناکی ژنی کورد، بەرجەستە دەکاتەوە. لەیلا لە ساتەوەختێکی پێویست، وەک ژنە کوردێک، پیاوە دەسەڵاتدارەکانی ئەمڕۆی ناچار کرد، کە گوێی لێبگرن. بۆیە دەبێ بڵێین، لەیلا نەک هەر جەربەزانە لە هەوڵێ ئەوەدایە کە رێز و جۆرە مافێک بۆ کورد بەرجەستە بکاتەوە، بەڵکو تەنانەت دەکرێ کۆمەکییەک بێ بۆ رزگار کردنی تورکیاش لەو تەنگژی و داتەپینەی کە سەدەیەکە ناخی سیخناخ کردووە .

هەڵبەت، وەک ئاشکرایە بزاڤی فێمێنیستی رۆژئاوا، بەرهەمی کۆنتێکستی مێژووی فرە دیوی خۆیەتی: لەپاڵ شۆڕشی فەرەنسی، "ژان دارک" و دواجار "ماری ویلستۆنکرافت" و وێڕای کایەکانی "رۆشنگەریی" لە سەرەتایەکانی سەدەی نۆزدەهەم، کە ئەم وتارە وەرگێڕدراوەی ئێرە، لەوکاتەدا نووسراوە، کە بزاڤی فێمێنیزمی رۆژئاوا هێشتا لە گاگۆلکێدا بووە. دواجاریش کتێبی، "رەگەزەکەی ئەویتر"ی "سیمۆن دێ بۆڤوار"، وەک ئاوێنە بوونەوەیەکی ئەو کۆنتێکستە، دەبێتە ئینجیلی بزاڤی نوێگەریی فێمێمێنیزمی ئێستای ژنی رۆژئاوا .

لەم روانگەیەوە، لە بەرجەستە کردنەوەیەکی سەدەدا گەرەکمە بێژم، گەر ژنی کورد ماڵی ئاوەدان، مێژووی ژن و ژیانی کورد فەرامۆشبکا، دواجار، وەک وێنەی زۆرینەی سیاسەت مەدار و رووناکبیرە سەرقاڵەکانی ئەمڕۆی پیاوانی کورد، ئاییندەی کیژە تازەکان و پرسی ژن بە کولتوری بێژۆکی گواستنەوە و لاسایی سیخناخ دەکەن .

* * *

گەلێکی موحەمەدیانی بەشێکی زۆر لە ئازادی ژیانی ژنانی موحەمەدیانی– کوردان بە تێکڕایی – پاڵەوانە کوردانەییەکان و سترانە ئەڤینداڕەکان – ژن و زارۆکان، کە لە لای تورکانەوە دەڕفێنران،. ڕۆمانسیەتێک –ژنە ئەفسانەیەکی جەنگاوەری وەک کارا فەتیمە، ژنە شەیتان پەرستەکان و ئاهەنگە ئاینییە شەوانەییەکان – "چۆپی" یان هەڵپەڕکێی نەتەوەیی بەخۆوە گرتووە.

کورد، وەک شوێن لە تورکە ئەناتۆلیەکان نزیکن. لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا تێزکە پێویستی بە بەڵگەیەکی تر هەبوو، پاش بروایەکی دڵنیا تاکو ژیانێکی ئایینی و کۆمەڵایەتی بخەملێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە لە ژێر کاریگەری ئاوهەوا، پەیوەندی سروشتی، دابونەریت و هاوسەفەری ئەمانە لە خودی خۆیدا کە هەمیشە شێوەی تازە وەردەگرن. بەمجۆرە سەفەر دەبێتە مایەی ژیان ، کە ئێمە ئێستا بە ڕێگای خەلکانی دەڤەرە ئیسلامییەکان، خۆمان تەرخان دەکەین تاکوو تیشکێک بخەینە سەر نموونەی ئەو ڕاستییە. لە جەم تیرە ئیسلامییەکانی قەوقاس، ئێمە دەزانین لە جەم عوسمانییەکان و هاوکاتیش ئەرمەنییە مەسیحییەیەکان کە خانوو و بەرە و و نەریتی کشتوکاڵی هەیە، ئەوان لە سەرەتاوە تا کۆتایی و ئاستی توانا ئازادی کەسایەتی ژنانیان پێشێل دەکرد؛ لە جەم ئەو تیرانەدا، بەر لە بە کۆچەریی بوونیان، بە هۆی سەختی یان نەبوونی توانای جێگەیەک بۆ جێنشین بوونیان، کە ژیان نەکاتە وابەستە بوون، بەڵام دواجار ئەو پەیوەندییە بێ بەهایە ناچار کەوتە بەردەم گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی.
تا بە باشی شتێک لەمەڕ پەیوەندی کوردان بەدەست بێنین، لە بەرایڕا گرینگە شتێک لەسەر ئەو وڵاتە بزانن، کە ئەو گەلە سەرننجێکێشە تێیدا دەژی. لەوێ لە باشوور سنوورە سروشتیەکەی وڵاتی باڵای ئەرمەنییەکانە، هەروا لەناو ئەو خەڵکەدا بەرە بەرە ڕەگەزەکانی ئەرمەنی بزر بوون. تۆروس پشتی کێوێکە و چەندان دیمەنی هەڵەتی هەیە، کە کوردان دەکەونە پشتی ئەو کێوەوە. سیلیسیا دەکەوێتە نزیک ڕووباری فوراتەوە و بە بیست میلی جوگرافی یان پانتایی لە نێوان مالاتیا و سامۆساتا کەوانەیی دەبێتەوە. لەو زنجیرە شاخانەوە، لە کانییەکانەوە ڕووباری تیگریس سەرهەڵدەگرێ و سنووری نێوان ئەرمێنیا و کوردستان دیاریدەکات. هاوئەهەنگییەک لە ئاپۆڕەی ئەو دیمەنانە هەموو دۆڵە گەورە و لێکترازاوانەکان بە خۆیەوە ناگرێت ، بەڵام لە دەشتایی قووڵی پان و پۆڕ و گەوەڕە سەرگێژکەرەکانی ئەوێدا، لە دارستان و کەڤر پێکهاتووە و لە دۆڵەکاندا ڕووەکی کێویی تێدا گەشە دەکا، ئەو وێنە دڵڕاکێشانە هەموویان سەروەتێکی زۆریان هەیە. کاتێ داگیرکەرانی عوسمانی بێرێزانە بە دژی سەربەخۆییان وەستا، ئەو تیرە سەفرازانە لە پشت ئەو تەرزە سروشتە خۆیان پاراست، جووتێرە ئازادیخوازەکانیش لەو مێرگە پان و بڵاوانە، کە بەهەشتێکە بۆ کۆچەرییە شاخاوییەکان، بەروبووم بەرهەمدێنن. ئاوا کوردان ئاشقە چیاییە تەنیاییەکانیان خۆشدەوێت، خەونی ئەو گەلە سادەیە ناوەخنی سترانەکانیان ئەوە دەسەلمێنن، کە بەمجۆرەیە:

Nestorianska från Hakiari.

ئەڤین و جوانی بەسەر هەموو شت ڕازاوەتەوە
بارانی بەرەکەت هەردەم بە گەرمی دەبارێ
هەموو ڤانێک، لەسەر چیایە سەرکەشەکان، ڕەحمەت و کەسکاییە
، لەوێ هەموو پارچەی خاکمان بەرەکەتە.

"لەوێ بەفر لوتکەی شاخەکانی داپۆشیووە
لەوێ کوردە ڕەشە لە ڕەشماڵەکەی دوڕدۆنگە،
لەوێ مێگەلە مەڕەکەی دوای کەوتووە،
کیژە جوانەکان، بە ناز و خێرا ڕادەگوزەرێن.

"ئەڤین و جوانی بەسەر هەموو شت ڕازاوەتەوە
بارانی بەرەکەت هەردەم بە گەرمی دەبارێ
هەموو کانێک، لەسەر چیایە سەرکەشەکان، ڕەحمەت و کەسکاییە
لەوێ هەموو پارچەی خاکمان بەرەکەتە".

کوردان مافی خۆیانە تا ڕادەی جادوو زێدە چیاییەکەی خۆشبوێت، چونکە هەر لە دێر زەمانەوە خودانی ئەو ماڵە بوون. ڕەسەنی و کێویەتی کورد، بەدەم تاقیکردنەوەی شەڕە دژوارەکان خۆی نمایشدەکا، کە ئەمەش ڕەگێکی بۆ خۆ نواندنەکانی خۆی

دەگەڕێتەوە، هاوکاتیش نکوڵی لەوە ناکرێ، کە ئەو هەستی شانازیکارییەی کە لە ڕۆحی جەنگاوەریاندا هەیە، لە یەک بەدوای یەکی خێزانە لێهاتووەکانەوە بۆی بەجێماوە، ئەمەش بارێکی کۆمەڵایەتییە و خەڵکەکە پێیەوە حەسرەت دەکێشن. ئەو دۆخ و تایبەتمەندییە بەسەر خۆ داخراویە "kast, assiretti" کە دڵڕفێنە، واتا لە بەرایڕا مەرجی پێویستییەکە، بۆ خۆپاراستنیان لەو هەموو جیرانە نەیارانە یان جوتیارانە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا وا دەکا بتوانین شوێن پێی نموونەی وێکچووانەی کورد، لە ڕووی دەرەکی یان ناوەکی، لەو نەیارانەدا بدۆزینەوە.

خاسڵەتی ئازاد و سەرفرازانە، کە لە شێوازی ئەو گەلە کوردە موحەمەدییەدا هەیە، هەروەک ئێمە ئاماژەمان پێکرد، کە ئەمەش لەسەر ژناندا بێ کاریگەری نەبوو. ئەو کەژە فرە ڕەنگینە سروشتییەی کورد، سەوزایی مێرگەکان بە چەندان مانگ، دەرفەتی بۆ واڵا دەکاتەوە تا بتوانێ لەسەر کۆنە شاخێک ژیانی ئارامی بۆ مەیسەر ببێ، ئەمەش دواجار هەمیشە لەناو ئەو تیرە ڕەچەڵەکدارە خەمڵیوەدا، زەمینە بۆ ژنی بەتوانای دەسەڵاتدار خۆشدەکات. ژنی کوردان بێ بەرین لە هەموو ئەو ڕێزبەندیەی کە پیاوە باڵادەستەکانی تورک بە هۆدەی جیاواز بۆ ژنەکانیانی دروست دەکەن. بەڵام لە جیاتی ئەوە، بەختی ژنی کوردان لە کاروباری ناوماڵدا وێنا دەبێتەوە، لە هەموو بەشەکانی وڵات، ڕەوشتی پاکی، دڵشادی گوراح و حەوسەڵە و ئاکاری بەخشندەیی باشترین پایەیە، ژن لە سەرەتای بەیانییەوە تا درەنگانێ لە دەرەوە و ناوەوەی ڕەشماڵدا گەلێک کار رادەپەڕێنێ؛ ئاگای لە زارۆکان دەبێ، چێشت لێدەنێ و هەروا تفەنگی پیاو خاوێن و چەور دەکات یان ئەسپە جوانەکەی بەخێو دەکا، وێڕای ئەمانەش، هەرچەند پیاوەکەی لە راو یان شەڕ بێت، ئەو کەزیە ڕەنگین و رازاوەکانی دەهۆنێتەوە. ژن هەر کارێک بکات خۆی هەست بە بەختەوەری دەکات؛ هەر چۆنی بێ، ئەو تێلە ئاسنەکەی لوولدەکات یان نیمدەرە و کورسی دەچنێتەوە، گەر ئاوازی زایەڵەیەک بەسەر ئەو سروشتە سازگارەی دەرەوە نەچڕێ، ئەو کاروبارانەش هەرگیز ئەنجام نادات.

ئەمە شتێکی سروشتییە، کە ئەو هەڵبەستانە بەندن بە هەمان بازنەوە، ئەو هەڵبەستانەش یادەوەری شەڕەکانی دژە دوژمنەکان یان ناکۆکی نێوان تیرەکان دەردەبڕن. وەک هەموو خەڵکانی چیاکانشین، کوردان بە سەرسەختی تۆڵەی خوێن دەکەنەوە، کە ئەمەش هەمیشە هۆکاری مەحف بوونەوەی تیرەکان بووە، بە سەر شاری ڕێگە داخراوەکان، دەتوانین بڵێین لە هەموو شوێنێک کە ژنی گرتۆتەوە. هەڵبەستەکانی شەڕ بەشی زۆرینەیان لە بیرهاتنەوەکانی قۆناغی شەڕ کردن لەگەڵ تورکان دەپەیڤن، کە بابەتەکانی ئەو هەڵبەستانە رقی ریشاژۆی کوردانە لە تورک، بناغەی ئەمەش بۆ ئەو تاڵانکاریی و دەستدرێژیانەی سەر ژن و کیژان دەگەڕێنەوە، کە تورکان دژی چیانشینەکان ئەنجامیان داوە. زۆر لە میرە سەر بڵندەکانی کوردان لەگەڵ ئەو ئەزموونانە ژیاون. کاتێ پاشا) " bozuker"-؟)، لە لایەن پاشایەکانی موسڵ یان دیاربەکرەوە ڕەوانە دەکران، هێرش دەکرایە سەر قەڵایەکەی و ژنە هاوڵاتیەکان- کە پێویست بەوە ناکات بڵێین-، بۆ بازاڕی کۆیلە سووڕگووم دەکران، دوای ئەوە کچانی هاوڵاتییە کوردە چیا ئازەدنشینەکان کاتێ بە دەست بەسەریان لە شوێنێکی وەک " Bospren" یان لەوەش قووڵتر لەو باڵەخانانەی ژنان دایان دەنان، کە بۆ دەسەڵاتدارانی تورکان دورستکرابوون. بەمجۆرە مرۆڤ ئەوە دەزانێ، هۆمەر پاشا، ئەو چەوساوە بە دەمارەیە کە لە ناو کوردانداا ڕاپەڕیوێکي خوێناوییة ، بۆیە زەماوەندی لەگەڵ کچێکی هەڵگیراو کرد. چونکە ساڵەکان بە دوای خوێناویترین باڵکێشیدا تێدەپەڕن، هەندێ سات ئاپۆڕەیەکی جەنگاوەر لەگەڵ خانەوادەکانیان دێن، کە لە نزیک قەڵایەکی قەڵاچۆکراوی هاوچەشنەکانیان بارگە لێدەخەن، وێجا وا روو دەدات لە ناو ئةو فرة خةڵكة پێكگةیشتووانة دا سترانبێژێک هەڵدەکەوێت، وەک" rapsoden " ی جەم هێلینە دێرینەکان، کاتێ هەست بە حەماسەت دەکا، وایلێدەکات شاعیرانە یادەوەری شوێنەکە وێنا بکات. لەسەر زەویەکەی دەوروبەری سترانبێژەکە گوێگران لەسەر رایەخە خەت خەتەکانیان (نووسەر وشەی"abajer" ی بەکارهێناوە،وەرگێڕ)، ڕودەنیشن و بە قەلغانی تیژ یان بە دەسەسڕێکی پولەکەدار؛ مۆسیقاژەنێک بە ئاوازێک "جوزەلە" bitvar ، کە جۆرە فلۆتێکی لوولەیی سادەیە دەستپێدەکا، بەدەم ئەمەوە پۆلی ژنان پێکەوە بە چرپەوە دێنە پێشەوە، بەمجۆرە سترانبێژ دەخرۆشێ و تا کۆتایی واز لە نمایشەکەی ناهێنێت. لە سەرەتادا ئەوە تەنیا بە گیانێکی خەمین دەستپێدەکا؛ بەشێک لەو ژانانەی کە دەبێ، سترانبێژ خۆی، تازە چەشتبیتی، جا هێدی هێدی دەنگی سترانبێژ بەرەو گووڕ و هێز دەڕوات تا تەواوی ئاوازی ساتە سروشتییەکانی ژیانی دەچڕێت، دواجار بە کێوییانە ئاوازەکەی دەتەقێنێتەوە، کە گوێگرانی گڕ لە گوێگران بەردەدات و بەمەش کێوییانە تر پێکڤە وەک کۆڕ دەستپێدەکەن:

"لەناو ئاژەڵان شێر پاداشتی پاڵەوانە:
بەفێڵ و فڕ، وەک پیاوکوژ شەڕ ناکا؛
هەرکە نەیارەکەی بینێ. دەنەڕێنێ.

لێ قەت ترسنۆکان بە ئەرزی دا نادا،
شێر خەباتگێڕی لە خۆی دێ؛
رووی کردە خەتەری، کەوتە جەنگ،
بە خورتی چاوی بڕییە چاوی دوژمن،
خوێنی دڵی رشت.

"لێ تورکان لە خانووی نەیاران رازاوەن،
وەک دەعبای خوێنمژ، بەناو مژی شەو خۆ دەشارنەوە؛
مێرک، گەنجە کوڕان دامەچەمێنەوە،
ئەو لە ژیانی دایک لە هیچ زارۆیان خۆش نابێ.
دارستانێکی کەڕ، بە چڵوپۆی چڕەوە،
بە گمەی نەوا و نەرمی تەیرەکان،
بە دەنوکەوە خۆراک هڵدەگرن بۆ جوجەڵەکان
وەفادارانە دەکەونە دوای نێرەکان

"ئەو کۆترە بۆ خۆی خانمە،
بە پرچییەوە ئەگریجەی تەڕ دەکا،
هەنووکە ئەو لێقەوماوە لە دەست زەبری تورک ئاخ هەڵدەکێشێ،
خودان ماڵیش، وەک قارەمانێ لە خوێندا گەوزی،
نەبەزێک لە خاک گۆڕ بۆ خۆی هەڵدەکەنێ؛
حەژمەت دەکێشێ لە خوێنی رژاوی گەرمی،
لاوێک و جگەرگۆشەیەک بەجێدێڵێ.

"پاشەی تورکان. تالانکارێکی کرێتە،
وەک داڵەخۆرێک، خاش خاش، گۆشتی پیس دەخوا.
زارۆک. بەرێ خۆت بدە، لاشەی خلتاوت بابی!
ئەی جەوان، هیڤی ئەڤینت لێ تالانکراوە!
بمرێ ئەوەی، کە دوو ئەڤیندار لێکدەکا!
بمرێ پیاوکوژ، رەحمێک ناکا بە قوربانی گریاو!
کە ناشێ مردووان لەناو گۆڕ بیا،
مەلەک تاوسی تووڕەمان گوێی لەوە دەبێ"!

شتێک، کە وێڕای ئەمانە، خزمەکانی پێش خۆیان شایەتی لەسەر ئەو خەڵکە جەنگ ئامێزە دەدەن، کە ژنانیش دەیانتوانی خۆیان بۆ پیشەی شەڕ کردن تەرخان بکەن. بۆ نموونە سەرچڵێکی وەک "کارا-فاتیمە" (فاتتیمە رەش) کە مێژوویەکی پڕ لەسەر بەرزی بردەوە. فاتیمە لە یەکێک لە عاسێترین رێزە شاخ دەژیا، واتا لە رەواندوز، کە لە دەستپێکی شەڕی بەناو "کریم" بە ئومێدێکەوە پۆلێک لە عاشقانی سەرکێشی لە کوردان کۆ کردەوە، بە خەیاڵی ئەوەی پشتی داخوازییەکانی پاشا بگرن. نوێنەرایەتی فاتیمە لە کۆستەنتینۆپیل) Kostantinopel -ئەوە بە گوێرەی ئینجیل ولاتێکە لە ئەفریکا؛وەگێڕ)، بەوە فاتیمە دەنگدانەوەیەکی زۆر دایەوە، فاتیمە تەواو جلی پیاوانی دەپۆشی و وەک سەرۆک خێڵێکی کۆنی سەربڵند بە جلەو شیر ئاسایەکەی ئەسپەکەی لغاو دەکرد. فاتیمە هەر لە سەرەتای لاوێتییەوە فێری چەک بەکار هێنان بوو، روخسارە هەتاو گەزیوەکەی رەنگی پیاوانەی گرتبوو، لە دوا ساڵەکانی تەمەنی کەس مەزەندەی نەدەکرد کە ژنە. بە هیچ تەرزێک کاریگەری شێوازی شەڕی "حجاج"ی عەرەبان بەسەر خاسڵەتی فاتیمەوە نییە، (کتێبی ناوبراو، وتارێکی دوای ئەم وتارە، تەرخانە لەسەر ژنی عەرەب،

وەرگێڕ). دواجار هەروەک کەسایەتی فاتیمە رەش بە شێوةيةكي رۆمانسيانةي جوان وێنا دەکرا، هەروەک گوتمان، لەبەر توانای خۆنواندنەکەی بوو، کە ژنایەتی پێوە دیار نەبوو. ئەو ژنە ئامانجی ئەوە بوو کە لە شەڕی دژی رووسەکان بەشداری بکا، کە لەوەدا سەرنەکەوت، لەو ساتە وەختەی ، کە جارێکی تر هەنگاوەکانی بەرەو ماڵ هەڵێنایەوە، شوێن پێی هەموو ئیشەکانی بووە ئاردی نێو دڕکان. رەنگە لە گەوەڕ و هەڵەتی رێچکەکانی چیای رەواندز، بە یادی ئەو لە کێلە وشە هەڵکۆڵراوەکانی سەر کێلەکەی تفەنگێک، تەورێکی شەڕ، شیرێکی کەوانەیی شەڕکەران سەردەربێنێ، کە ئەو جۆرە کێلانە هی کوردە رەسەنە جەگاوەرەکانن.

ئێستا بۆ ئەوەی بچینە سەر رووی دەرەکی ژنی کورد، کە ئەمەش بۆ خۆی رامانێکی تایبەت بەرجەستە دەکا. لە ڕاستیدا بەشێکیان، وەک نەریتی هەر ئاسیاییەک، لەشیان بەکوتان دەڕازێننەوە، دوگمە و گوارە لە لووت دەکەن، بەڵام رووخساریان خواوەندییانە و ناخیشیان لە خۆ رازی بوون دەنوێنێ. لە بنەڕەتدا ئەو شێوە لەشەی کە هەیانە مانای ئازارخواردن نییە ، بەڵکو خڕوخەپەییان دەلالەتی نەشونمای تەواوی جەستەیانە، شێوەی خەپەییان، هەموو جۆرە جوڵانەوەیەکیان ئاوەڵایی و خۆش بەزییان دەنوێنێ. بەهەرحاڵ، لەم روانگەیە، تەنانەت لە رووی بەدەن ساغیشیانەوە کە هەر دەبوو بە گوێرەی هەوەس وا بە ئاسانی هەڵس و کەوت بکەن.

کوردان دڵپاک و سروشتین، هەروا سەختگیر و بة دیسپلین و رێزدارن، هەمیشە لەبەرانبەر بێگاناندا زۆر جاران بە گومانەوە مامەڵە دەکەن و، بە شێوەیەکی مەیلە و تەواو لاتەریکن، وەلێ هەمیشە جدی و میوان دۆستن. دەکرێ دوو جۆرە تیپی لێکجودای ژنی کورد جێگەی سەرنجدان بن: شێوەی ژنە جەنگاوەرەکانیان سەریان خڕترە و روخسارێکی پان و خۆ نواندنتکی تۆکمەیان هەیە و هەروا چاو و پرچییان بە زۆری قاوەییەکی تۆخە؛ ژنە جوتێرەکان بە گشتی نازدار و جوانن، کەچی بەشێکیان قژیان کاڵ و نەرمە، هەروەک پێکهاتی رووخساریان ژیکەڵە و جوانی هەمە چەشنن. بە گشتی پرچییان بە شتێک یان بە دەسماڵی پلپلەدار و خشل و شتی لەم جۆرە دەڕازێننەوە؛ پرچ و سەر کراوەیی تەنیا لای ژنی کوردە ئەناتۆلییەکان دەبینرێت. ئاکار و سیمای ژنی کورد رەنگین گەرم و رێکە و لە سوور بەرجەست دەبێتەوە، کراسیان چین لەسەر چین تا گۆزینگی پێیان شۆڕ دەبێتەوە (دامێنی کراسەکانیان بە زێڕ، زیو، خشڵ، پولەکەدار یان چنین، دەڕازێننەوە)، کە کەواش دایدەپۆشێ. بە گشتی حیجاب و سەرپۆش بەکار ناهێنن؛ تەنیا ژنی سەرۆک تیرەکان نەبێ کە بەکاری دێنن، ئەمەش بۆ رووکەشی لەبەر خاتری قورئان، لە دەرەوە بێ حیجاب و سەرپۆش خۆیان پیشان نادەن .

ئێمە لەسەرەوە لة دةستپێكدا باسي ئةو بابةتة سةرنژكێشةمان كرد، کە چۆن ژنی کورد لە ماڵەکەی خۆیدا پەروەردە دەبێت. ئەو ماڵە پێکهاتووە لە ماڵێکی گەڕۆکی کوردانە، کە بە مووی رەش دروست دەکرێت، (نووسەر لە جیاتی رەشماڵ وشەی"kara-tschadyr " ی بەکارهێناوە. وەرگێڕ)، شوێننشینەکان دیواری خانوو لە بەرد دروست دەکەن و سەربانەکەش تەختاییە. هەروەک هەندێکیان گەرمیان و کوێستان دەکەن، بە بەهاران دەچنە بناری چیاکان و بە زستانانیش لە خانووبەرە ریز بە دوای ریز دروستکراوەکانیان لە نێو دۆڵەکاندا، ژیان بەسەر دەبەن. لای ئاغاکان خواردنی دەستی ژنە خۆشەویتەکانیان گرنگە، کە کفتە و پڵاو و لەناو سینی یان قاپدا، بەدانیشتنەوە لەسەر زەوی دەیخۆن. تا پیاوەکان تەواو نەبن، ژن نان ناخوات. وەک دەبینین، لەو دیدەوە تەنانەت کوردان لە نێوان نەژادە ئاسیاییەکان بێ وەی و هۆگرترین خەڵکن. کورد لە نێو رەگەزە بێهێزەکاندا بە جۆرێک لە جۆرەکان، بە بەراورد لەگەڵ موحەمەدیی مەسیحییەکان رەفتارییان نەرمترە.

ئێمە پێشتر باسی تایبەتمەندی نەریتی ئەرمەنییەکانمان کرد، هاوکات هاوڵاتییەکان لە باشووری کوردستان (جێگەی سەرنجە سەد ساڵ زیاتر پێش هەنووکە، ئەو نووسەرە ناوی باشووری کوردستانیش دەبا، کەچی دەمڕاستانی ژن و پیاوی کورد ئەمڕۆ لە دەمميان نایێ وا بڵێن. وەگێڕ)، جیرانی مەسیحییان هەیە، کە لە ژیانی ماڵنشینیدا بە هەمان چەشن وەک ئاسییاییەکی رەسەن خۆیان نواندووە. بۆ نموونە ژنانی "کلدو ئاشووری؟ "nostoriansk-سەرسووڕمانی خۆیان بەرانبەر بە باوکانی رۆژئاوا دەردەبڕن، کە پارەی نەختینە لەو پیاوە وەرناگرێت، کە کچەکەی دەخوازێت، سەرباری ئەمەش لەوێ (ئەوروپا) کیژەکان بە مەرجی خۆیان مەیلی دڵییان رازیدەکەن. بۆ مەسیحییەکانیش رەوا نییە ژنان پێکەوە لەگەڵ پیاوان نان بخۆن. وێڕای ئەمەش لە جەم هەموو گەلە چیانشینەکان ئاکاری جوانکیلە هەیە؛ ئەوان زرینگ و سوورن لەسەر ئیش و کارەکانیان کە دەیکەن. جلوبەرگیان قوماشی خوری سپی یان سووری قەڵەمی و خەتدار، شەرمنن (واتا شەرمنێکی ساختە نین: مرۆ بە زۆری دەبینێ خێزانەکان پێکەوە لە ژێر ئاسمانی ساماڵدا خۆیان دەشۆرن)، هەروا بۆ ژن سەخت نییە لەگەل رەگەزی پیاو بخەوێ و ژنان بە چەشنێکی ناسک بۆ ئەو شتانە خۆیان دەنووێنن.

له نێوان کورداندا دەستەیەک " sekt" هەیە، کە بە "شەیتان پەرست" ناودێر دەکرێن، کە دواجار پێویستە چەند پەیڤێک لەسەر ئەوانە بێژین.ئەوان بەخۆیان دەڵێن ئێزیدی (واتا ئێزیدیزا، ناوێکی کۆنە بۆ خوا) و لە راستیدا بڕوای ئەوان جۆرێکە لە شیعەگەرایەتی، ئەوان بڕوایان بە تاکە خوایەکی مرۆڤ ئاسا هەیە، کە لە پێغەمبەرێکدا بەرجەستە دەبێتەوە، بەو مانایە، شێخ ئادی، بالاترین فریشتەی پیرۆزی نەتەوەیی بە شکۆییانە. ئێزیدییەکان بروایان بە "هاتنە خوارەوەی فریشتە" هەیە، کە رۆژێ لە رۆژان ئەو فریشتەیە زیندوو دەبێتەوە، کە ئەمەشە ئەوانی بەدناو کردووە، هاوکاتیش ، بە هۆی ئەمەوە، بڕوادارە جوداکان، وەک موحەمەدییەکان، کە بە رق و کینە هەمیشە راوییان ناون، لەو پەیوەندییەدا، هەڵبەت ژنانی ئێزیدی زیاترین ئازاریان چێشتووە. لە ماوەیەکی دوور و درێژدا دیسانەوە تورکەکان بە شێوەیەکی فروان کەوتونەتە دوای ژنانی ئێزیدی، بەڵام هەر لەو کاتەوە ئەوە ئاشکرا بووە، کە ئەو "ژنە شەیتان پەرستانە" لە بازاڕی قوستەنتینیەدا بە هەرمێن کران، ئەو کارە تا بۆیان کرا پەرەیان پێدا.

هەروەها ئێزیدییەکان جەژنی نیشتمانی خۆیان هەیە، کە بۆ شێخ ئادی گرینگییەکی زۆری هەیە. ئەو جەژنە لە دۆڵێک بەرێوە دەچێت، کە شێخی پیرۆزیان لەو دۆڵەدا شاردۆتەوە. بەمجۆرە، پیا و ژن بە جلی سپی و شەدەی سەرییانەوە بە دڵی پڕ خورپەیانەوە بە دەوری گۆڕ و گۆمەزی ئەو مەرقەدە پیرۆزەیاندا دەسووڕێنەوە، سێرمۆنی – سروتەیەکەیان نمایش دەکەن، کە ئەوان چۆپی "tschopi " یان گۆڤەندی بازنەیی پێدەبێژن. هەموو بەشدارن بە دەم ئەمەوە پێکرا دەست لەناو دەستی یەکتر دەکەن، لەشیان بەملا و بەولادا بادەدەن و پێ لە خاک دەکووتن، بە خۆ بادانەوە بە جۆش هاوار دەکەن، کە هەڵپەڕکێکە تەواو بوو، جا ژنان لە دوایانەوە دەیلێنەوە. هەموویان جلی باق و بریقی رازاوەیان لەبەردایە. مرۆ بەدیار ئەو نمایشەوە ئەوەی بە زەین دادێت، وەک داب و نەریتێکی چەسپیوو هەر بەردەوامی هەبێ، کە ژنان سەربەرزانە لە ژێر بالای چەماوەیەی دار گوێز و شۆڕەبی، بە چراخانی دەستییانەوە سەرچۆپی شایی دەگرن، جا هاواری: "هەلهەلە" بەناو سەرتاپای دۆڵەکە دەنگدەداتەوە. بەمجۆرە دەبێ ئەم روانینە شایەتییەکی راست بدات بە دەستەوە، کە کاریگەری ئەو شانۆیە سێرمۆني-سسرووتە کەی سەرمەستانە وێنا بکات. هاوکاتیش جارێک لە جاران دەبێ رووداوێکی ناچاوەڕوان بکرێت، کە گاڕانێک لە تورک یان لە کوردە موحەممەدیی –موسڵمانەکان-، وەک رەوە گورگ بخزێنە ناو سەرمۆنیەکەی ئەوان، ئاهەنگی جەژنەکەیان بکەنە فرمێسک و شین و واوەیلا.

هەروەها تورکەکان چەند ساڵێک بەر لە ئێستا، بە رێکەوتێکی رەسمی کەوتنە ناویان، ئەمەش بەو بیانوەی کە خۆیان بە رەوا دەزانی، کەگوایە خودی ئێزیدییەکان هێرشیان بردۆتە کاروانی بازرگانی تورکەکان، بۆیە تورکەکان ئەوەیان بڵاو کردەوە کە ئێزیدییەکان وڵات تالانکەرن، کە دەبێ تەفروتونا بکرێن، هاوکاتیش بەگوێرەی تورکان ئەوان کورد نەبوون، بەڵکو لە خەڵکی مێزوپۆتامیاییەکان بوون. هەڵبەت لە ماوەی 1830، هێزەکانی حافیز پاشا زێدی ئێزیدیەکان، چیای شەنگاریان، قەلاچۆ کرد، کە هێزەکەی بە شێوەیەکی دڕندانە پیاوەکانیان ئەنجن ئەنجن کرد و هاوکاتیش سەدان لە ژن و منداڵەکانیان برد بۆ بازاڕی کۆیلەکانیان .

سەرچاوە:

Amand v. Schweiger-Lerchenfeld. Qvinnan bland skilda folk, fri ösversättning af Egerius (188 1), C.E. Gernandts boktryckeri, Stockholm